

Mieczysław Maneli (1922–1994)

Mieczysław Maneli urodził się 20 stycznia 1922 r. w Miechowie w rodzinie inteligentnej. Był autorem wielu prac z zakresu teorii państwa i prawa, historii doktryn politycznych i prawnych (które sam określał raczej jako doktryny polityczno-prawne¹) oraz nauk politycznych, z tym jednak, że, oprócz – od 1950 r. – prowadzenia działalności o charakterze akademickim na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, a od 1968 r. zagranicą, jak również – w pierwszych latach pięćdziesiątych – działalności ideologicznej, a w 1956 r. działalności o charakterze politycznym, pracował równocześnie, do 1964 r., w służbie dyplomatycznej. W latach 1954–1955 był bowiem doradcą prawnym polskiego przedstawicielstwa przy Międzynarodowej Komisji Kontroli i Nadzoru w Wietnamie; w latach 1963–1964 był kierownikiem tego przedstawicielstwa, starając się odgrywać, w sposób, który można określić jako kontrowersyjny, rolę mediatora w konflikcie wietnamskim². Wietnamski okres życia Mieczysław Maneli opisał zresztą w – szeroko cytowanej w literaturze poświęconej wojnie wietnamskiej – książce *War of the Vanquished*³.

Karierę akademicką Mieczysław Maneli rozpoczął stosunkowo późno, na czym musiały zaważyć ogólne okoliczności historyczne. W okresie okupacji przebywał w Warszawie, należąc do Gwardii Ludowej. W maju 1943 r. został uwięziony i wywieziony do obozu koncentracyjnego Auschwitz, skąd uciekł w styczniu 1945 r. Po wojnie pracował w Głównym Urzędzie Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, najpierw w Kielcach i w Katowicach, następnie, do 1950 r., jako kierownik wydziału w Warszawie⁴. Studia prawnicze ukończył, w rezultacie, dopiero w 1949 r. Po ukończeniu studiów przez dwa lata był zatrudniony jako starszy asystent, a po roku adiunkt w Szkole Głównej

¹ Jak można sądzić, ponieważ w obydwóch przypadkach chodziło, zgodnie z tzw. socjalistyczną nauką o państwie i prawie, o podkreślenie nierozzerwalnego związku o państwie i prawie, nie była to różnica terminologiczna o istotniejszym znaczeniu – inaczej niż obecnie, gdy można oddzielać od siebie węższe pojęcie doktryn polityczno-prawnych od szerokiego pojęcia doktryn politycznych i prawnych, a w istocie myśli politycznej i prawnej (por. H. Izdebski, *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 16 i nast.).

² Por. M.K. Gnoinska, *Poland and Vietnam, 1963. New Evidence on Secret Communist Diplomacy and the „Maneli Affair”*, Washington D.C. 2005 (Woodrow Wilson International Center for Scholars, Cold War International History Project, Working Paper nr 2005) – oraz w książce tej autorki *Poland and the Cold War in East and Southeast Asia, 1949–1965*, Washington 2009.

³ M. Maneli, *War of the Vanquished*, New York. 1971.

⁴ Niejako przy okazji wystąpił w roli tłumacza na język polski książki N.A. Jemielianowej *Chirurg*, Katowice 1947.

Planowania i Statystyki w Warszawie (która istniała pod tą nazwą właśnie od 1949 r.). W 1950 r. został jednocześnie starszym asystentem na Wydziale Prawa UW, a następnie zastępcą profesora – rozpoczynając bardzo szybką, nawet jak na owe czasy, karierę akademicką⁵.

Mieczysław Maneli obronił zatem pracę kandydacką (ówczesny odpowiednik pracy doktorskiej) na temat *Krytyka współczesnej katolickiej teorii państwa i prawa* w marcu 1954 r. w Instytucie Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym PZPR. Już w maju 1954 r. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki przyznała mu, na podstawie obowiązujących wówczas przepisów ustawy z 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki, tytuł naukowy (było ich wówczas trzy) docenta. W 1956 r. został powołany na stanowisko samodzielnego pracownika nauki w Katedrze Teorii Państwa i Prawa Wydziału Prawa UW (z którą był formalnie związany do 1966 r.), a w 1965 r. otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. W latach 1956–1963 Mieczysław Maneli był jednym z dwóch prodziekanów Wydziału, kierującym studium zaocznym (drugi z prodziekanów odpowiadał za studia stacjonarne). Równocześnie z rozwijaniem dydaktyki i badań w zakresie – ogólnie tworzonej wówczas jako przedmiotu o charakterze ideologicznym – historii doktryn politycznych i prawnych (czy doktryn polityczno-prawnych), doprowadzał do stopniowego instytucjonalnego wyodrębnienia tego przedmiotu, najpierw poprzez utworzenie w 1963 r. Zakładu Historii Doktryn Polityczno-Prawnych w obrębie Katedry Teorii Państwa i Prawa, a w 1966 r. odrębnej już Katedry Historii Doktryn Politycznych i Prawnych. W oczywisty sposób to on stał się kierownikiem najpierw Zakładu, a potem Katedry Historii Doktryn.

W lipcu 1968 r. Mieczysław Maneli został zwolniony z UW decyzją Ministra Szkolnictwa Wyższego podjętą za zgodą Prezesa Rady Ministrów – z następującym uzasadnieniem: „ponieważ zajmowana postawa i działalność dydaktyczna Obywatela pozostaje w rażącej sprzeczności z zadaniami szkoły i obowiązkami pracownika naukowo-dydaktycznego, określonymi w art. 101 i 102 [...] ustawy” z 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym. Wyjechał do USA, gdzie został profesorem prawa i nauk politycznych w Queens College Uniwersytetu Miejskiego Nowego Jorku (*City University of New York*); był przewodniczącym Rady Badań Etyki i Polityki Publicznej Queens College.

Zmarł 9 kwietnia 1994 r. w Nowym Jorku.

Przedmiot całej jego twórczości można określić jako zagadnienia – uprawianej przez cały czas z pozycji marksistowskich, jednakże przy ewolucji rozumienia marksizmu od właściwej pierwszym latom pięćdziesiątym ortodoksji do w pełni samodzielnego odczytywania myśli Karola Marksa – teorii państwa i prawa, w okresie nowojorskim

⁵ Por. akta M. Manelego w: Archiwum UW, sygn. 1171. Krótką biografię M. Manelego opublikowałem w: *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008, s. 260–261.

przede wszystkim już teorii i filozofii prawa, historii doktryn politycznych i (w okresie warszawskim w mniejszym stopniu) prawnych, jak również nauk politycznych i, w okresie nowojorskim, filozofii politycznej. Wierności marksizmowi odpowiadała stała postawa areligijna i antropocentryczna, którą określa się jako humanizm w tym szczególnym znaczeniu; nieprzypadkowo Mieczysław Maneli był członkiem Rady Dyrektorów Amerykańskiego Stowarzyszenia Humanistycznego (*The American Humanist Association*).

W wykazie publikacji Mieczysława Manelego liczbowo wyróżniają się opracowania o charakterze dydaktycznym. Początkowo były to materiały o charakterze czysto ideologicznym⁶. Od 1956 r. (M. Maneli bywał wówczas obecny na łamach „Po Prostu”, opowiadając się po stronie partyjnych reformatorów) nabrały one charakteru merytorycznego. Dotyczy to przede wszystkim, ukazujących się od 1958 r. w kolejnych wydaniach, uczelnianych skryptów z zakresu historii doktryn politycznych i prawnych⁷ – prowadzących do wydań o charakterze podręcznikowym, podejmowanych (oczywiście tylko do 1968 r.) przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe⁸.

Należy zaznaczyć, że – pomimo bardzo dużej aktywności innych historyków doktryn politycznych i prawnych, owocującej stopniowym ukazywaniem się od przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych licznych opracowań dydaktycznych – to Mieczysław Maneli był pierwszym, który ogłosił materiały dydaktyczne do tego nowego przedmiotu, kształtującego się dopiero, lecz pozbywającego się obciążenia właściwych „przedmiotowi ideologicznemu”.

Co do opracowań, trzeba wskazać, jak dalekie od ideologii było – znane mi również z kursowych wykładów M. Manelego – przedstawienie przez niego myśli Niccolò Machiavellego; Machiavellemu poświęcił książkę wydaną w ramach serii „Myśli i Ludzie”⁹, a znaczna część wykładów skupiała się na myśli wybitnego florentyńczyka, a w gruncie rzeczy bardziej na jej aktualności. W wykładach Mieczysława Manelego materia historii doktryn politycznych i prawnych organicznie łączyła się z odniesieniami czy wręcz komentarzami do bieżących zagadnień politycznych – odpowiednio, bo takie były czasy, subtelnymi, ale całkowicie zrozumiałymi dla słuchaczy, których liczba

⁶ Jak *Marksistowsko-leninowska teoria dyktatury proletariatu*, Warszawa 1952, *Konstytucja stalinowska*, Warszawa 1952, czy *O istocie i rozwoju państw ludowo-demokratycznych (wybrane zagadnienia)*, Warszawa 1954. Czysto ideologiczny charakter trzeba też przypisać, związanej z pracą kandydacką, 42-stronicowej publikacji *Kosmopolityzm katolickiej doktryny prawnopolitycznej*, Kraków 1956.

⁷ *Historia doktryn polityczno-prawnych. Starożytność*, Warszawa 1958 (potem 1959 i 1961); *Historia doktryn polityczno-prawnych. Średniowiecze*, Warszawa 1959 (potem 1961); *Historia doktryn polityczno-prawnych. Wiek XVI–XVII*, Warszawa 1960, *Historia doktryn polityczno-prawnych. Wiek XVI–XVIII*, Warszawa 1960 (potem 1961 i 1962); *Wiek XIX, Wiek XIX–XX*, Warszawa 1962 (potem 1964).

⁸ *Historia doktryn polityczno-prawnych*, t. 1: *Starożytność i średniowiecze*, Warszawa 1967, t. 2: *Czasy nowożytne. Wiek XVI–XVII*, Warszawa 1968; *Historia doktryn polityczno-prawnych XIX wieku*, Warszawa 1964 (i 1966).

⁹ M. Maneli, *Machiavelli*, Warszawa 1968.

mogła się równać chyba tylko z uczęszczającymi do innego popularnego wykładowcy, tj. Jerzego Sawickiego „Lexa”.

Rozwijając dydaktykę i badania w dziedzinie doktryn politycznych i prawnych, Mieczysław Maneli w warszawskim okresie pracy nie porzucił problematyki teorii państwa, formalnie zawsze łączonej z teorią prawa. Po książce *O działalności państwa socjalistycznego*¹⁰ opublikował, bardzo dobrze przyjętą przez przedstawicieli ówczesnej doktryny i mogącą mieć znaczenie, mimo odpowiadania duchowi swojego czasu także i współcześnie, monografię *O funkcjach państwa*¹¹. Przypomnieć trzeba, że był on również autorem przedmowy do klasycznej *Elity władzy* Charlesa Wright Millsa¹², równocześnie pracując lub współpracując nad formułą kształtującą się wówczas dyscypliny nauk politycznych¹³, która miała się jednak w 1968 r. okazać, pozostając nim przez pewien czas, nowym wydaniem „przedmiotu politycznego”. Na pograniczu historii doktryn i nauk politycznych trzeba umiejscowić inną książkę Mieczysława Manelego – wydaną w serii „Co to jest?” *Sztukę polityki*¹⁴. Pozycje te, należy zaznaczyć, odzwierciedlały wspomnianą już ewolucję metodologiczną autora w kierunku odchodzenia od ortodoksji i otwarcia na inne sposoby ujmowania rzeczywistości historycznej i współczesnej.

W nowojorskim okresie twórczości – dłuższym, co warto zauważyć, niż warszawski – Mieczysław Maneli opublikował, poza wspomnianą *War of the Vanquished*, trzy książki: *Juridical Positivism and Human Rights*¹⁵, *Freedom and Tolerance*¹⁶ oraz – zapowiedzianą przez szereg publikacji¹⁷ – *Perelman's New Rhetoric as Philosophy and Methodology for the Next Century*¹⁸. Pierwsza i trzecia z tych monografii wskazywała na rosnące zainteresowanie autora problematyką teorii i filozofii prawa, druga natomiast – zapowiedziana przez studium *Three Concepts of Freedom: Kant – Hegel – Marx*¹⁹ – wskazywała na wkraczanie, przy uwzględnieniu dorobku teorii państwa i prawa oraz

¹⁰ M. Maneli, *O działalności państwa socjalistycznego*, Warszawa 1958.

¹¹ Idem, *O funkcjach państwa*, Warszawa 1963.

¹² C. W. Mills, *Elita władzy*, Warszawa 1961.

¹³ Mowa o redakcji trzyczęściowych *Podstaw nauk politycznych*, Warszawa 1967.

¹⁴ M. Maneli, *Sztuka polityki*, Warszawa 1967.

¹⁵ Idem, *Juridical Positivism and Human Rights*, New York 1981.

¹⁶ Idem, *Freedom and Tolerance*, New York 1987.

¹⁷ Przede wszystkim „Perelman's Achievement Beyond Traditional Philosophy and Politics”, *Law & Philosophy* t. 5: 1986, s. 351–367 – gdzie M. Maneli powołuje się na wywiad W. Osiatyńskiego z Ch. Perelmanem opublikowany w 1973 r. w tygodniku „Kultura”.

¹⁸ M. Maneli, *Perelman's New Rhetoric as Philosophy and Methodology for the Next Century*, Dordrecht 1994, wyd. 2 New York 2002; wyd. brazylijskie 2004.

¹⁹ M. Maneli, *Three Concepts of Freedom: Kant – Hegel – Marx*, „Interpretation. A Journal of Political Philosophy”, t. 7: 1978, z. 1, s. 27–50.

historii doktryn politycznych i prawnych, w sferę, w Polsce uprawianej od okresu o wiele późniejszego, filozofii politycznej.

W pierwszej z powołanych książek Mieczysław Maneli, nie porzucając myślenia w kategoriach Marksa (ale nie ortodoksyjnego marksizmu), opowiedział się za stosowaniem do materii, która miała przede wszystkim wymiar prawnomiędzynarodowy, podejścia „realistycznego pozytywizmu”, który by łączył ze sobą tradycje kontynentalnego pozytywizmu z amerykańskim realizmem, u nas na ogół nazywanym funkcjonalizmem. Dowodem dostrzeżenia waloru takiego połączenia mogą być następujące słowa amerykańskiego duchownego i akademika, autora obszernej recenzji książki: jest to „ważna książka, ponieważ umożliwia ona amerykańskiemu prawnikowi wejście w idee, które powstały w innym otoczeniu politycznym i tradycji. Głównym wkładem książki jest zapoznanie czytelnika z myślą wschodnioeuropejską, na Zachodzie mało znaną”. Autor recenzji dodał istotną uwagę, z którą nie można się całkiem nie zgodzić: „profesor Maneli może być bliżej prawa naturalnego niż sobie to uświadamia”²⁰, co zdaje się wskazywać na, zauważony już, kierunek ewolucji myśli Mieczysława Manelego.

Pewnym rodzajem *postscriptum* do książki *Juridical Positivism and Human Rights* była, zauważona w późniejszej literaturze prawniczej, obszerna recenzja Mieczysława Manelego książki S.P. Sinha *What is Law? The Differing Theories of Jurisprudence*²¹. W recenzji podkreślony został globalny, wychodzący poza zachodnią kulturę prawną, zasięg rozważań autora recenzowanej monografii; przed wszystkim jednak zauważyć trzeba następujący rodzaj *credo* recenzenta: „rozsądna interpretacja marksowskich uwag dotyczących prawa, połączona z obserwacją empiryczną, może być owocna i stać się jeszcze jednym instrumentem służącym do zrozumienia naszego skomplikowanego społeczeństwa, pełnego sprzeczności i uprzedzeń”²².

Największy oddźwięk okazała się mieć trzecia z wymienionych książek Mieczysława Manelego, poświęcona „nowej retoryce” Chaima Perelmana, która ukazała się w roku śmierci autora tej książki. Jej przedmiot nie tylko należał do głównego nurtu zainteresowań teorii i filozofii prawa końca zeszłego stulecia²³, ale odczytano ją jako ważną interpretację poglądów uznanego filozofa prawa dokonaną przez jego dobrego znajomego, jeżeli nie przyjaciela²⁴. To w związku z tą książką bardzo niedawno temu

²⁰ F.J. Nicolson SJ, „Boston College International and Comparative Law Review”, t. 5: 1982, z. 2, s. 493.

²¹ M. Maneli, *What is Law? Reflections on Surya P. Sinha's Monograph*, „Pace International Law Review”, t. 4: 1992, s. 1.

²² *Ibidem*, s. 436.

²³ Por. H. Izdebski, *Elementy teorii i filozofii prawa*, wyd. 2, Warszawa 2011, s. 118 i nast.

²⁴ Por. np. R.D. Dearin, „Perelman on Democracy as a Confused Nation”, [w:] *The Promise of Reason: Studies in the New Rhetoric*, red. J.T. Gage, Carbondale Ill. 2011, s. 158; A.G. Gross, R.D. Dearin, *Chaim Perelman*, Albany NY 2003, s. 5.

napisano, że „humanizm Manelego stanowi szeroką ideę syntetyzującą, lecz jest on czasem trudny do ogarnięcia jako całość”²⁵.

Powyższe sformułowanie może być uznane za próbę podsumowania wszystkich poglądów Mieczysława Manelego (z wyjątkiem zapewne jego pierwszych publikacji, poprzedzających ukazanie się skryptów z historii doktryn politycznych i prawnych) – z jednej strony wskazujących na stałe przywiązanie do określonych założeń, co nie było w jego pokoleniu tak częste, z drugiej zaś sygnalizujących ewolucję tych poglądów, którą trzeba dostrzec i podkreślić. O ile w Polsce Mieczysław Maneli występuje raczej jako, co prawda ważny, autor historyczny, związany z okresem dawno minionym, o tyle w nauce światowej jest on, prawie dwadzieścia lat po śmierci, postacią aktualną, znaną i docenianą – inna sprawa, że nie tyle jako historyk doktryn politycznych i prawnych, ile jako filozof prawa i filozof polityczny.

²⁵ J. Crosswhite, *Deep Rhetoric: Philosophy, Reason, Violence, Justice*, Chicago 2013, s. 47.